

- отримувати всі передбачені законодавством соціальні гарантії;

Останнім розділом документу є *відповідальність* посадових осіб служби.

Працівник служби гігієни праці підприємства несе відповідальність за:

- невиконання або несвоєчасне виконання покладених на нього посадовою інструкцією обов'язків і (або) невикористання наданих прав;
- недотримання під час своєї діяльності правил внутрішнього трудового розпорядку підприємства, вимог діючих на підприємстві актів щодо охорони праці, промислової безпеки, виробничої санітарії та протипожежного захисту, невиконання або неналежне виконання вимог внутрішніх нормативних документів підприємства та законних розпоряджень керівництва підприємства (роботодавця);
- розголошення інформації про підприємство, що відноситься до комерційної таємниці;
- вчинені в процесі своєї діяльності правопорушення, визначені чинним адміністративним, кримінальним та цивільним законодавством;
- неправомірне використання наданих службових повноважень, а також використання їх в особистих цілях.

Найближчим часом проект Типового положення про службу гігієни праці на підприємстві буде направлено на розгляд та погодження до зацікавлених міністерств і відомств, а також профспілкам та об'єднанням роботодавців.

АНАЛІЗ НОРМ ЗАКОНОДАВСТВА З ГІГІЄНИ ПРАЦІ

О. А. Сліпачук (ДУ «ННДІПБОП»),

Н. В. Романенко, канд. техн. наук (НУХТ)

Головна мета національної політики України у галузі охорони і гігієни праці – підвищення рівня охорони праці та виробничої гігієни, а також запобігання нещасним випадкам і травматизму, спричиненим виробничою діяльністю або пов'язаними з нею чинниками.

Значна увага приділяється цим питанням у різних міжнародних документах. Починаючи з 1919 року, було прийнято понад 60 конвенцій та рекомендацій, спрямованих на сприяння безпеці та гігієни праці – від нормального робочого часу та зменшення впливу свинцю, що міститься у фарбах, до ризиків, пов'язаних із великими небезпечними об'єктами, та вдосконалення служб інспекції праці. Норми щодо безпеки та гігієни праці загалом діляться на чотири категорії:

1. Керівні принципи дій.
2. Захист в окремих галузях економічної діяльності, наприклад, у будівництві, на шахтах, у торгівлі та установах, у доках.

3. Захист від конкретних ризиків, наприклад, від іонізуючої радіації, бензолу, азбесту, забезпечення машин захисними пристроями.

4. Захисні заходи, наприклад, медичні огляди молодих працівників, обмеження ваги вантажів, що їх може переносити один працівник, запобігання нещасним випадкам на борту суден, профілактика професійних онкологічних захворювань, запобігання забрудненню повітря, шуму та вібрації у виробничому середовищі.

Розглянемо документи, в яких міжнародні трудові норми в цій галузі, застосовуються найширше.

Конвенція 1981 року про безпеку та гігієну праці (№ 155) та відповідна Рекомендація (№ 164). Цими документами визначено норми, які мають широкий спектр дії, адже вони поширюються на всі галузі економічної діяльності, на всіх працівників і охоплюють усі виробничі ризики. У цих документах встановлено широкі вимоги щодо дій на національному рівні (наприклад, формування національної політики у галузі безпеки та гігієни праці), а також на рівні підприємств. Це, зокрема, обов'язок роботодавців забезпечувати, «наскільки це практично здійсненне», щоб робочі місця, тощо були безпечними і не загрожували здоров'ю. Слід передбачити механізми, на основі яких працівники співпрацюють із роботодавцями та (згідно з Рекомендацією № 164) виявляють розумне піклування про свою власну безпеку та безпеку інших осіб.

Згідно з Конвенцією № 155, для забезпечення дотримання законодавства з безпеки та гігієни праці повинна існувати «належна і відповідна система інспекції». У Рекомендації № 164 встановлено, що такі системи інспекції повинні керуватися положеннями Конвенцій про інспекцію праці № 81 та № 129.

Конвенція 1985 року про служби гігієни праці (№ 161) та відповідна Рекомендація (№ 171). Сфера дії цих норм також дуже широка і стосується потреби в узгодженій національній політиці щодо служб гігієни праці. Функції таких служб повинні бути достатніми для того, щоб враховувати конкретні ризики на підприємствах, і мають включати, зокрема, виявлення і оцінку ризику, нагляд за чинниками виробничого середовища, консультування, а також сприяння охороні здоров'я у сфері праці в інші способи. Компетентний орган повинен консультуватися з представницькими організаціями роботодавців і працівників щодо заходів, яких треба вжити з метою здійснення положень Конвенції.

Конвенція 2006 року про основи, що сприяють безпеці та гігієні праці (№ 187) та відповідна Рекомендація (№ 197). Норми, визначені цими документами, також мають широкий спектр дії та ґрунтуються на вищезгаданих та інших конвенціях і рекомендаціях. Конвенція № 187 ґрунтується на концепції ефективного управління безпекою та гігієною праці

на національному рівні та на рівні підприємства, а також на потребі у національній культурі профілактики в галузі безпеки та гігієни праці. Конвенція № 187 і Рекомендація № 197 спрямовані, зокрема, на заохочення:

- національної політики в галузі безпеки та гігієни праці, посилюючи положення Конвенції № 155 і маючи на меті розроблення і / або перегляд такої політики;

- національних систем безпеки та гігієни праці, які включають ряд основних елементів, зокрема, національні органи, відповідальні за питання безпеки та гігієни праці, та системи інспекції;

- національних програм з безпеки та гігієни праці, які мають стратегічний характер і конкретні строки виконання та зосереджуються на конкретних національних пріоритетах у галузі безпеки та гігієни праці. Такі програми повинні передбачати участь широкого кола зацікавлених сторін, у тому числі, звичайно, інспекції праці, які мають відігравати в цьому процесі важливу роль.

В Україні сформована правова основа, яка створює умови для запобігання професійним і виробничо зумовленим захворюванням шляхом ідентифікації і контролю, зниження або ліквідації факторів ризику їх розвитку, а також сприяє виявленню і лікуванню ранніх проявів захворювання.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 р. № 96 [1], реалізацію державної політики у сфері гігієни праці покладено на Державну службу України з питань праці, яка відповідно до покладених на неї завдань:

- координує відповідно до законодавства роботу міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих держадміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, інших суб'єктів господарювання;

- розробляє за участю міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Фонду соціального страхування України, всеукраїнських організацій роботодавців та профспілок загальнодержавну програму поліпшення стану гігієни праці та виробничого середовища і контролює її виконання;

- здійснює державний нагляд (контроль), у тому числі нагляд (контроль) за: факторами виробничого середовища та виробничих операцій, наявністю яких може шкодити здоров'ю працівників; виконанням заходів щодо запобігання виникненню професійних захворювань; дотриманням вимог санітарних норм та правил; своєчасним здійсненням профілактичних заходів, спрямованих на попередження шкідливої дії факторів виробничого середовища і трудового процесу, збереження здоров'я працівників; наявністю обов'язкових медичних оглядів працівників;

- забезпечує складення санітарно-гігієнічних умов праці для подальшого визначення зв'язку захворювання з умовами праці;
- організовує проведення випробування устаткування та матеріалів, технічного огляду устаткування, машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки, незалежної експертизи проектно-конструкторської документації на відповідність вимогам нормативно-правових актів із гігієни праці;
- проводить моніторинг стану умов праці та здоров'я працівників, що є складовою державного соціально-гігієнічного моніторингу;
- веде державний реєстр відповідних нормативно-правових актів;
- формує державне замовлення на науково-дослідні роботи;
- формує та фінансує державне замовлення на підготовку кадрів з питань гігієни праці.

Регулювання відносини між роботодавцем і працівником з питань гігієни праці забезпечується Законом України «Про охорону праці» [2]. На підприємстві забезпечення пропорційної участі працівників у вирішенні будь-яких питань гігієни праці покладається на комісію з питань охорони праці, яка може створюватися за рішенням трудового колективу. Комісія складається з представників роботодавця та професійної спілки, а також уповноваженої найманими працівниками особи, спеціалістів з безпеки, гігієни праці та інших служб підприємства відповідно до типового положення, що затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці. Рішення комісії мають рекомендаційний характер.

Згідно з [2] у колективному договорі, угоді сторони передбачають комплексні заходи щодо досягнення встановлених нормативів гігієни праці, запобігання випадкам професійного захворювання, визначають обсяги та джерела фінансування зазначених заходів.

Основоположним документом в галузі гігієни праці є Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [3], що регулює суспільні відносини в галузі охорони здоров'я з метою забезпечення гармонічного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення чинників, які шкідливо впливають на їхнє здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадкоємності. Вимоги, визначені [3], :

- передбачають встановлення єдиних санітарно-гігієнічних вимог до організації виробничих та інших процесів, пов'язаних з діяльністю людей, а також до якості машин, обладнання, будівель, споживчих товарів та інших об'єктів, які можуть мати шкідливий вплив на здоров'я. Всі державні стандарти, технічні умови і промислові зразки обов'язково погоджуються з органами охорони здоров'я в порядку, встановленому законодавством. Власники і керівники підприємств, установ і організацій зобов'язані забезпечити в їх діяльності виконання правил техніки

безпеки, виробничої санітарії та інших вимог щодо охорони праці, передбачених законодавством про працю, не допускати шкідливого впливу на здоров'я людей та навколишнє середовище. Держава забезпечує нагляд і контроль за створенням сприятливих для здоров'я умов праці, навчання, побуту і відпочинку, сприяє громадському контролю з цих питань (ст. 28);

- вимагають проведення обов'язкових профілактичних медичних оглядів працівників підприємств, установ і організацій з шкідливими і небезпечними умовами праці, осіб, професійна чи інша діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення або підвищеною небезпекою для оточуючих. Власники та керівники підприємств, установ і організацій несуть відповідальність за своєчасність проходження своїми працівниками обов'язкових медичних оглядів та за шкідливі наслідки для здоров'я населення, спричинені допуском до роботи осіб, які не пройшли обов'язкового медичного огляду. Перелік категорій населення, які повинні проходити обов'язкові медичні огляди, періодичність, джерела фінансування та порядок цих оглядів визначаються Кабінетом Міністрів України (ст. 31);

- встановлюють контроль за трудовим і виробничим навчанням та умовами праці підлітків. Контроль за умовами праці підлітків, а також проведенням спеціальних заходів, спрямованих на запобігання захворюванням підлітків, здійснюють органи і заклади охорони здоров'я разом з власниками підприємств, установ, організацій, а також органами управління освітою, громадськими організаціями (ст. 65).

- закладають правові основи медико-соціальної експертизи втрати працездатності (ст. 69).

Суспільні відносини, які виникають у сфері забезпечення санітарного благополуччя, відповідні права і обов'язки державних органів, підприємств, установ, організацій та громадян регулюються Законом України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [4]. Згідно з [4] оптимальні умови життєдіяльності, це ті, що забезпечують низький рівень захворюваності, відсутність шкідливого впливу на здоров'я населення факторів навколишнього середовища, а також умов для виникнення і поширення інфекційних захворювань.

Відповідно до [4] підприємства, установи і організації зобов'язані розробляти та здійснювати санітарні й протиепідемічні заходи; забезпечувати лабораторний контроль за виконанням санітарних норм стосовно рівнів шкідливих для здоров'я факторів виробничого середовища.

Згідно з чинним законодавством забезпечення санітарного благополуччя досягається такими основними заходами:

- контролем (моніторингом) усіх шкідливих і небезпечних факторів навколишнього та виробничого середовища;

- включенням вимог безпеки щодо здоров'я та життя людини в державні стандарти та нормативно-технічну документацію усіх сфер діяльності суспільства;

- ліцензуванням видів діяльності, пов'язаних з потенційною небезпекою для здоров'я людей;

- пред'явленням відповідних гігієнічних вимог до проектування, забудови, та експлуатації будівель, споруд, приміщень, територій, розробкою та впровадженням нових технологій і обладнання;

- контролем та аналізом стану здоров'я населення та робітників;

- профілактичними санітарно лікувальними заходами;

- запровадженням санкцій до відповідальних осіб за порушення санітарно-гігієнічних вимог.

Згідно з п. 1 Положення про Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ) [5], МОЗ є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, забезпечує формування державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення. Згідно з п. 3.6 та п. 12 [5] МОЗ здійснює нормативно-правове регулювання у сферах охорони здоров'я та затверджує:

- державні санітарні норми і правила, санітарно-епідеміологічні та санітарно-протиепідемічні правила і норми, санітарно-епідеміологічні правила і норми, протиепідемічні правила і норми, гігієнічні та протиепідемічні правила і норми, державні санітарно-епідеміологічні нормативи, санітарні регламенти;

- показники та критерії умов праці, за якими надаються щорічні додаткові відпустки працівникам, зайнятим на роботах, пов'язаних з негативним впливом на здоров'я шкідливих виробничих факторів;

- санітарні правила та норми у сфері охорони праці;

- затверджує переліки установ та організацій, які виконують роботи з гігієнічної регламентації небезпечних факторів.

Складовими частинами законодавства в галузі гігієни праці є рішення Уряду України, закони, постанови, положення, санітарні правила і норми затверджені МОЗ, Міністерством екології та природних ресурсів України, Міністерством соціальної політики України, Держстандартом України.

Низкою постанов Кабінету Міністрів України були затверджені:

- списки виробництв, робіт, професій, посад і показників, зайнятість в яких дає право на пенсію за віком на пільгових умовах;

- списки виробництв, робіт, цехів, професій і посад, зайнятість працівників в яких дає право на щорічні додаткові відпустки за роботу із шкідливими і важкими умовами праці та за особливий характер праці;

- перелік виробництв, цехів, професій і посад із шкідливими умовами праці, робота в яких дає право на скорочену тривалість робочого тижня;

- перелік професійних захворювань.

Для комплексної оцінки всіх факторів виробничого середовища і трудового процесу, супутніх соціально-економічних факторів, які впливають на здоров'я і працездатність працівників у процесі трудової діяльності проводиться атестація робочих місць за умовами праці.

Рекомендації з проведення атестації робочих місць за умовами праці, розроблені відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 1 серпня 1992 року № 442 [6], визначають організацію роботи з проведення атестації робочих місць, оцінку умов праці та реалізацію прав трудящих на пільги і компенсацію залежно від шкідливих і небезпечних виробничих факторів.

Результати атестації за умовами праці є основою для вирішення питань надання пенсій за віком на пільгових умовах відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення» [7], інших пільг і компенсацій, а також для розробки та реалізації організаційних, технічних, економічних і соціальних заходів колективного договору щодо поліпшення умов трудової діяльності.

Атестація проводиться на підприємствах, в організаціях, установах незалежно від форм власності й господарювання, де технологічний процес, використовуване обладнання, сировина та матеріали є потенційними джерелами шкідливих та небезпечних виробничих факторів, які можуть несприятливо впливати на стан здоров'я працівників, а також на їхніх нащадків як тепер, так і в майбутньому.

Наказом МОЗ України від 08.04.2014 р. № 248 була затверджена «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу» [8]. Норми, визначені [8], спрямовані на гігієнічну оцінку умов та характеру праці на робочих місцях працівників і застосовуються на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності у випадках, передбачених законодавством.

Вимоги [8] базуються на принципі диференціації оцінок умов праці залежно від фактично визначених рівнів впливу факторів виробничого середовища і трудового процесу та з урахуванням їх можливої шкідливої дії на здоров'я працівників.

Результати досліджень (вимірювань) та гігієнічної оцінки умов праці, проведених з використанням критеріїв зазначених у [8] можуть бути використані:

- закладами охорони здоров'я, які надають медичну допомогу працівникам, проводять медичні огляди працівників, установлюють зв'язок захворювань з умовами праці;
- спеціалізованими підрозділами психофізіологічної експертизи;
- вищими медичними навчальними закладами III-IV рівнів акредитації та закладами післядипломної освіти (кафедрами гігієни та курсами професійних захворювань);

- роботодавцями для розробки заходів щодо покращення умов праці та профілактики шкідливого впливу на організм працюючих;
- працівниками (з метою отримання інформації про умови праці на їх робочих місцях як при влаштуванні на роботу, так і в процесі трудової діяльності);
- органами соціального та медичного страхування в тих випадках, коли тарифи відрахувань залежать від ступеня шкідливості та небезпечності умов праці та завданої шкоди здоров'ю.

Для окремих видів виробництв, робіт, професій, які мають окремо виражену специфіку професійної діяльності (робота в підземних спорудах, підземних умовах, вахтові режими праці тощо), за критеріями зазначеними у [8] можуть визначатись відповідні показники гігієнічної оцінки умов праці згідно з нормативно-методичною документацією.

Список літератури

1. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці // База даних «Законодавство України» / КМ України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-p>.
2. Про охорону праці : Закон України від 14.10.92 р. № 2695-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/2694-12>.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.92 р. № 2802-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/2801-12>.
4. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24.02.94 р. № 4005-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/4004-12>.
5. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України // База даних «Законодавство України» / КМ України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-p>.
6. Про Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці // База даних «Законодавство України» / КМ України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/442-92-p>.
7. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 06.12.91 р. № 1931-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>.
8. Наказ про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу» // База даних «Законодавство України» / МОЗ України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14>.